

УДК 342.7 (477)

ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ: СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Є. В. ТКАЧЕНКО,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри конституційного права України,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: tkachena1982goda@mail.ru

ORCID 0000-0003-2510-5362

Розглянуто проблеми судового захисту права на свободу світогляду та віросповідання засобами вітчизняного судочинства, а також Європейського Суду з прав людини. Доведено, що релігійні організації як інститути громадянського суспільства є автономними утвореннями і саме тому ні держава, ні її органи, ні територіальні громади, ні органи місцевого самоврядування, котрі діють від їх імені, не мають права визначати на центральному чи локальному рівнях пріоритетною або обмежувати ту чи іншу релігію, надавати особливий захист та юридичний статус тій чи іншій релігійній організації, втручатись у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій та фінансувати їх діяльність, змінювати їх підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням).

Ключові слова: право на свободу світогляду та віросповідання, судовий захист, релігійні організації.

Постановка проблеми та актуальність теми. В умовах визначення курсу на європейську інтеграцію та проголошення на конституційному рівні мети розбудови в Україні правової, демократичної держави особливого значення набуває питання повного й ефективного гарантування прав людини, в тому числі свободи віросповідання.

Забезпечення реалізації даного фундаментального права, серед іншого, значно залежить від характеру відносин держави та релігійних організацій, моделі й становлення таких взаємозв'язків, їх правового регулювання. При

цьому одну з провідних ролей у забезпеченні свободи віросповідання відіграють судові органи. Крім того, останні події, які мали місце в країнах Європи (теракти в Парижі, введення підвищеного рівня терористичної загрози у Брюсселі тощо) призвели до загострення міжнаціональних і міжрелігійних відносин, підняли на новий щабель проблему співвідношення традиційних європейських цінностей (свободи слова) з правами релігійних (наприклад, мусульманських) меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту та реалізації права на свободу віросповідання в юридичній літературі досліджували П. М. Рабінович, С. В. Шевчук, Г. Л. Сергієнко, Д. О. Вовк та ін. Разом із тим актуальною є проблема дослідження судових гарантій реалізації права на свободу віросповідання та виявлення проблем взаємовідносин держави та релігійних організацій, а також вироблення шляхів їх вирішення.

Метою статті є аналіз судової практики забезпечення права громадян свободу віросповідання та стану його дотримання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питання свободи світогляду і віросповідання завжди було в центрі уваги науковців і предметом досліджень у світовій науковій думці [1]. Першим нормативним документом, де закріплювалося це право, був Міланський едикт 313 р., виданий імператорами Римської імперії Костянтином і Лікінієм, в якому вони надавали «християнам і всім іншим повну свободу додержуватись тієї релігії, яку вважають для себе найліпшою» [2].

Право на свободу світогляду та віросповідання в конституційному законодавстві України та зарубіжних країн належить до основоположних природних прав людини, оскільки воно виступає необхідною складовою свободи особистого самовизначення. Крім того, релігійна свобода була і є однією з основ обґрунтування плюралізму суспільного й державного життя як однієї з основних ознак демократичної держави. Як зазначає з цього приводу

Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у Рішенні від 19 квітня 1993 р. у справі «Коккінакіс проти Греції», свобода думки, совісті та віросповідання є однією з основ «демократичного суспільства». У своєму релігійному вимірі вона виступає одним з невід’ємних елементів, що визначають належність віруючих та їхній світогляд, водночас вона є цінним надбанням для атеїстів, агностиків, скептиків і тих, хто ще не визначився. Від неї залежить плюралізм, невідривний від демократичного суспільства та здобутий дорогою ціною впродовж століть [3]. На нашу думку, ця юридична настанова ЄСПЛ, що повторюється із рішення в рішення, має стати преамбулою вітчизняного законодавства про свободу віросповідання, ключовою засадою взаємовідносин держави з релігійними об’єднаннями при їх реєстрації та ліквідації, а також при вирішенні міжконфесійних конфліктів.

У ст. 35 Конституції України закріплюється, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає в себе свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Право на свободу світогляду та віросповідання знаходить своє закріплення і в міжнародному праві. Так, у ст. 18 Загальної декларації прав людини закріплюється, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

У ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права проголошується, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає в себе свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання

як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

У ст. 27 цього документа закріплюється, що в тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

У ст. 9 Конвенції про захист прав та основоположних свобод проголошено також проголошується, що кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

У ст. 1 Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин встановлено, що держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку тої самобутності.

Особи, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (надалі називаються особами, що належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та

відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

Свобода світогляду означає право мати власні погляди на природу, людину і суспільство та змінювати їх, сповідувати релігію або бути атеїстом, не бути примушеним з боку держави або інших суб'єктів суспільних відносин до певного світогляду і ставлення до релігії, а також право виховувати дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії [3]. Одним із проявів права на свободу світогляду є свобода віросповідання, яка означає можливість кожного одноособово чи колективно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, вільно приймати і змінювати релігію за своїм вибором, входити до релігійних організацій чи виходити із них, брати чи не брати участь у богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчанні, релігії, нести альтернативну службу замість військової, вести релігійну діяльність, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання тощо.

Реалізація права на свободу віросповідання в Україні регулюється Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., в якому визначається зміст права на свободу совісті та віросповідання та принципи його реалізації, визначаються види та правовий статус релігійних організацій, закріплюються засади їх взаємовідносин з державою.

Одним із найважливіших аспектів правового регулювання релігійних відносин, механізму реалізації права на свободу віросповідання в Україні є чітке юридичне визначення засад взаємовідносин держави та церкви.

Перш за все, слід наголосити, що відносини держави та церкви в Україні в релігійній сфері визначаються світським характером держави, що означає:

1) держава, її органи та посадові особи не мають права втручатись у визначення особою свого ставлення до релігії, формувати і контролювати його,

вести облік за цією ознакою чи примушувати особу діяти на користь певного об'єднання віруючих;

2) держава не ототожнює себе з жодною релігією чи групою віруючих, жодним переконанням чи об'єднанням його прихильників, не виступає від імені або проти будь-кого з них, не має права підтримувати будь-яку сторону в міжрелігійних конфліктах;

3) держава не повинна ставитися до організацій, заснованих з метою реалізації права на свободу релігії, менш сприятливо, ніж до світських об'єднань громадян [4].

Крім того, на думку Д. О. Вовка, світська держава не втручається у справи богослужбового чи богословського характеру, зміст віровчень, обрядів, церемоній, внутрішню церковну ієрархію та систему управління, включаючи нормативний елемент, а також у навчально-виховний процес закладів освіти об'єднання віруючих [5].

У вітчизняному конституційному законодавстві встановлюються такі принципи взаємовідносин держави та релігійних об'єднань:

1) церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави;

2) жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Всі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається;

3) заборона неконституційного обмеження реалізації права на свободу віросповідання, а тільки на підставі закону лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей;

4) відокремлення школи від церкви;

5) держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й

поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству;

6) держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії;

7) релігійні організації не виконують державних функцій;

8) релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації;

9) релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами;

10) релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, у будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань.

Таким чином, виходячи із зазначених положень релігійні організації як інститути громадянського суспільства є автономними утвореннями і саме тому ні держава, ні її органи, ні територіальні громади, ні органи місцевого самоврядування, котрі діють від її імені, не мають права визначати на центральному чи локальному рівнях пріоритетною або обмежувати ту чи іншу релігію, надавати особливий захист та юридичний статус тій чи іншій релігійній організації, втручатися у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій та фінансувати їх діяльність, змінювати їх підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її

межами релігійним центрам (управлінням).

Обмеження ж реалізації права на віросповідання можливе лише на підставі закону і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Разом із тим, таке відокремлення не виключає взаємозв'язків між релігійними об'єднаннями та державами. Адже як інститути громадянського суспільства вони мають право здійснювати громадський контроль щодо дотримання права людини на свободу світогляду та віросповідання, разом з представниками органів публічної влади організовувати та проводити спільні заходи в соціально-гуманітарній сферах. Крім того, у вітчизняному законодавстві визнається особливий статус християнства як найбільш розповсюджені конфесії в Україні, що, наприклад, виявляється у визнанні вихідними днями Різдва Христового, Великодня, Трійці (ст. 73 Кодексу законів про працю України).

Сучасний розвиток конституційного права та конституційної юриспруденції західної демократії, практика Європейського Суду з прав людини щодо взаємовідносин держави та об'єднань віруючих показує, що вони будуються на принципах неототожнення та нейтральності.

Принцип неототожнення означає, що жодна офіційна релігія чи навіть привілейована церква не може існувати в демократичній державі. Як з цього приводу зазначив Конституційний Суд Австрії, «що будь-яка система державної релігії та навіть будь-яка система, що ототожнює певну релігію чи певну ідеологію з державою має бути заборонена» [2]. Тобто закріплення державної релігії порушує конституційний принцип свободи, одним із проявів якої є свобода віросповідання, та конституційний принцип плюралізму.

Принцип нейтральності зобов'язує державу бути неупередженою щодо існуючих релігій та ідеологій, а також поважати принципи свободи та недискримінації. Цікавими є приклади з судової практики зарубіжних країн

щодо застосування принципу нейтральності та забезпечення прав релігійних та культурних груп. Таким є випадок з індіанкою з племені публо Джулії Мартінес, яка вийшла заміж за представника з племені навахо. Відповідно до звичаїв публо, діти жінок, які уклали шлюб з чужоземцями, втрачають більшість прав публо: постійно проживати на племінній території, голосувати, користуватися землею. Пані Мартінес подала позов до федерального суду на підставі того, що не отримала рівного захисту згідно з Актом про громадянські права індіанців 1968 р. Вона програла. Окружний суд визначив, що відміна рішення племені, особливо у такій делікатній справі, як членство, приведе до «руйнування культурної ідентичності». У Німеччині суддя відхилила позов мусульманки, яка бажала швидко розвестися з чоловіком-мусульманином, який регулярно бив її. Суддя винесла рішення, що оскільки Коран дозволяє чоловікам бити дружин, німецький суд у даному випадку має рахуватися зі звичаями мусульманської релігії [6].

Щодо розуміння цього принципу Європейським Судом з прав людини були висловлені такі правові позиції:

1. У демократичному суспільстві, де кілька релігій співіснують з-поміж одного населення, може бути необхідним встановити обмеження на цю свободу, для того щоб узгодити інтереси різноманітних груп і забезпечити повагу до вірувань кожної особи (Рішення у справі «Коккінакіс проти Греції» від 19 квітня 1993 р.).

2. Однак при виконанні своїх регулятивних повноважень у цій сфері та у своїх відносинах з різними релігіями, віросповіданнями та віруваннями держава зобов'язана лишатися нейтральною та неупередженою (див. Рішення у справі «Гасан і Чауш проти Болгарії» від 26 жовтня 2000 р.) [2]. Суд також дійшов висновку, що, коли порушується питання про організацію релігійної громади, ст. 9 треба тлумачити у світлі ст. 11 Конвенції, яка убезпечує діяльність об'єднання від безпідставного втручання держави. З цього погляду право

віруючого на свободу віросповідання передбачає вільне функціонування громади без свавільного втручання держави. Справді, автономне існування релігійної громади є невід'ємною частиною поняття плюралізму в демократичному суспільстві й посідає центральне місце в передбаченому ст. 9 захисті.

3. Суд зазначає, що в принципі право на свободу релігій у цілях Конвенції виключає оцінку державою легітимності релігійних переконань чи способів, у яких ці переконання виражаються. Державні заходи на підтримку одного лідера чи окремих органів розділеної релігійної спільноти або намагання примусити спільноту чи її частину підкоритися супроти власної волі єдиному керівництву також являтимуть собою завдання шкоди свободі релігії. У демократичному суспільстві держава не повинна вживати заходів для забезпечення того, аби всі релігійні спільноти були підпорядковані єдиному управлінню (Рішення у справі «Serif v. Greece» від 14 грудня 1999 р.). Аналогічно у вище вказаному рішенні у справі «Гасан і Чауш проти Болгарії» зазначено, що Суд вважає, що факти, які свідчили про недотримання органами влади нейтралітету під час здійснення адміністративних повноважень щодо реєстрації релігійної громади, наводять на думку про те, що відбулося втручання держави у права віруючих на свободу віросповідання у значенні ст. 9. Суд дійшов висновку, що захід, вжитий державою на користь одного керівника поділеної на два табори релігійної громади або вжитий з метою примушення громади об'єднатися супроти її волі під єдиним керівництвом, становить втручання у право на свободу віросповідання. У демократичних суспільствах державі не слід вживати заходів з метою забезпечення єдиного керівництва релігійних громад.

Крім того, коли здійснення права на свободу віросповідання або одного з його аспектів, відповідно до внутрішнього права, підпадає під дію системи попереднього узгодження, участь у такій процедурі надання дозволів уже

визнаних церковних органів не може не суперечити вимогам ч. 2 ст. 9 Конвенції.

4. Суд нагадує, що в той час, як свобода віросповідання – це, перш за все, особиста справа кожного, вона також означає, серед іншого, свободу «сповідувати релігію» самому або в об'єднанні з іншими, публічно та в колі тих, хто поділяє цю віру. Оскільки релігійні громади традиційно існують у вигляді організованих структур, ст. 9 має тлумачитися у світлі ст. 11 Конвенції, яка захищає об'єднання від невинновданого втручання з боку держави (Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 р.).

5. З цієї точки зору право віруючих на свободу віросповідання, яке включає право кожного сповідувати релігію разом з іншими, передбачає очікування, що віруючі матимуть змогу вільно об'єднуватися без жодного свавільного втручання з боку держави. Будь-які повноваження держави оцінювати легітимність релігійних поглядів є несумісними з її обов'язком, визначеним у практиці Суду, бути нейтральною та безсторонньою (Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 р.).

6. Крім того, одним із засобів користування правом сповідувати певну релігію, особливо для релігійної громади в її колективному вимірі, є можливість забезпечити судовий захист громади, її членів та її майна. Таким чином, ст. 9 має розглядатися не тільки у світлі ст. 11, а також у світлі ст. 6 (Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 р.).

7. Суд вважає, що ситуація, коли релігійна організація вочевидь конфліктує з керівництвом церкви, до якої вона належить, та зобов'язана внести зміни до статуту та зареєструвати їх (інакше вона ризикує бути виключеною зі складу юридичної особи, яку вона сама створила), вимагала від органів державної влади надзвичайно делікатного та нейтрального підходу до конфлікту. Суд доходить висновку, що відмова Київської міської державної

адміністрації зареєструвати зміни до статуту громади-заявника, яка була підтримана Київським міським судом та Верховним Судом (див. пункти 42 та 50-52 вище), становить втручання у право громади-заявника на свободу віросповідання, передбачене ст. 9 Конвенції, взятою окремо та у поєднанні із ст. 11. Зокрема, Суд зазначає, що цим втручанням органи державної влади обмежили можливість згаданої релігійної групи, яка не мала статусу юридичної особи, здійснювати в повній мірі релігійну діяльність та діяльність, яку зазвичай здійснювали зареєстровані неурядові юридичні особи (див. пункти 83–84 та 9–91 вище) (Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 р.).

8. Суд зазначає, що згідно з пунктами 2 ст. 9 та 11 Конвенції обмеження права на свободу віросповідання та зібрань необхідно тлумачити вузько, таким чином, щоб їх перелік був абсолютно вичерпним, а їх визначення обов'язково чітким (*mutatis mutandis*, *Sidiropoulos and Other v. Greece*, judgment of 10 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV, paragraphs 38). Легітимні цілі, вичерпний перелік яких містить ця норма, включають: інтереси громадської безпеки, охорона громадського порядку, здоров'я чи моралі, захист прав та свобод інших осіб (Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 р.).

9. Суд далі нагадує, що в демократичному суспільстві, в якому співіснують кілька релігій всередині одного і того ж співтовариства, можуть бути необхідними обмеження на «свободу вираження релігії чи віросповідання» для того, щоб примирити інтереси різних груп і гарантувати, що вірування кожної особи поважаються. Однак при реалізації своїх владних повноважень у цій сфері й у відносинах усередині різних релігій, конфесій та віросповідань, Держава зобов'язана залишатися нейтральним і неупередженим. Для збереження плюралізму та правильного функціонування демократії, роль влади у даних обставинах зводиться не до усунення причин напруженості

допомогою виключення самого плюралізму, а до того, щоб забезпечувати толерантне ставлення конкуруючих груп одна до одної (Рішення у справі Баранкевіч проти Російської Федерації від 26 липня 2007 р.).

У вітчизняній судовій практиці теж зустрічаються рішення щодо проблем визначення меж втручання держави у діяльність релігійних організацій та їх взаємин між собою. Наприклад, у Рішенні Верховного Суду України від 2 серпня 2004 р. зазначається, що ст. 35 Конституції України визначає, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Звідси свободу віросповідання слід розуміти як можливість самостійного вільного вибору об'єкта вірувань та їх відповідного змісту. Стаття 9 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. проголошує, що кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

Таким чином, право на свободу думки, совісті і релігії є одним з основних прав людини.

Враховуючи наведене положення програми щодо дій, викладених у редакції: «Я наведу порядок у міжконфесійних суперечках: Єдиний Бог, Єдина Церква, Єдина монолітна могутня славетна Велика Свята Київська Русь», є таким, що посягає на права і свободи людини, оскільки суд не вважає, що у демократичному суспільстві державі, в особі вищих посадовців, слід втручатися в управління релігійними інституціями.

За таких обставин суд вважає доведеним факт, що вищенаведені

положення передвиборчої програми претендента на кандидата на посаду Президента України є такими, що посягають на права і свободи людини.

Наразі однією з проблем правового регулювання релігійних відносин в Україні є повернення церковного майна та врегулювання так званих «міжконфесійних земельних спорів». Так, на думку правозахисних організацій, правова проблема реституції в основному породжена тим, що релігійні об'єднання не мають права на отримання статусу юридичної особи і, таким чином, не можуть володіти майном. Більшість організацій, які володіли майном, яке має бути повернене, перестали існувати, а Православна Церква представлена декількома організаціями. Це призводить до практики повернення майна *ad hoc*, що повністю залежить від преференцій органів місцевої влади і що у більшості випадків тягне за собою не відновлення права власності, а передачу майна у безоплатну оренду. Щодо цього законодавцем мають бути вироблені чіткі правила повернення майна релігійних організацій.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не зобов'язує релігійні громади реєструватися для провадження своєї діяльності в якості юридичної особи, дозволяючи діяти без повідомлення органів влади про своє створення. Водночас досі актуальним залишається багаторічне питання неузгодженості процедури реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, передбаченої ст. 14 Закону, та процедури їх державної реєстрації як юридичних осіб з подальшим внесенням даних до Єдиного державного реєстру, передбаченої Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Ці дві процедури жодним чином не взаємопов'язані між собою у законодавстві України. Тому фактично досі залишається кілька тисяч релігійних організацій, які діють зі статусом юридичної особи, проте не пройшли державну реєстрацію та не подали дані про себе до Єдиного державного реєстру. У зв'язку з цим у таких організаціях виникають проблеми правосуб'єктності з цивільних правовідносин щодо права

власності на культові споруди.

Вважаємо, що при вирішенні цієї проблеми законодавцю слід звернутися до правових позицій ЄСПЛ, висловлених ним у Рішенні у справі «Католицька церква Канеї проти Греції», в якому Суд визнав право на звернення до національних судів релігійних громад, які не мають статусу юридичної особи, щодо захисту своєї власності, а тим самим право власності незареєстрованої релігійної громади.

Останнім часом спостерігаються випадки загострення міжцерковного протистояння. Для деяких політиків, місцевих підприємців, громадських активістів і священників зростання патріотизму серед української громадськості стало приводом для реалізації намірів по зміні канонічної юрисдикції православних громад УПЦ (МП) в різних областях України з метою їх переходу в канонічне підпорядкування УПЦ КП.

Хоча згідно зі ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава визнає право релігійної громади на вільну зміну підлеглості в канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням), занепокоєння викликають факти застосування політичного, економічного або релігійного тиску в процесах переходу православних громад з однієї конфесійної юрисдикції в іншу. Бувають випадки, коли через форми безпосереднього здійснення місцевого самоврядування (загальні збори громадян, місцеві ініціативи та громадські обговорення) здійснюється перепідпорядкування релігійних громад з однієї конфесії до іншої. Відповідно до муніципального законодавства України предметом місцевих референдумів, загальних зборів громадян та громадських обговорень можуть бути лише питання місцевого значення. Аналіз же положень Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» засвідчує, що до них не належать питання про зміну підлеглості релігійних громад у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за

її межами релігійним центрам (зміну патріархату). Порядок вирішення цього питання має бути врегульовано внутрішніми документами (статутом) релігійної організації і відбуватися відповідно до нього.

Ще однією проблемою юридичного регулювання релігійних відносин є порядок організації та проведення мирних зборів. Адже Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» всупереч ст. 39 Конституції України встановлює дозвільний порядок проведення релігійних масових заходів. Це на практиці призводить до того, що проведення публічних релігійних мирних заходів стикається із ще більшою кількістю проблем, що базуються на дискримінації, нетолерантності або свавільному тлумаченні законодавства з боку органів публічної влади.

Таким чином, вітчизняне законодавство про свободу віросповідання є достатньо ліберальним щодо визначення порядку реалізації цього конституційного права громадянами України, визначення правового статусу релігійних об'єднань та їх взаємовідносин з державою. Проте адміністративна практика органів державної влади та місцевого самоврядування встановлює багато необґрунтованих перешкод у реалізації права осіб на свободу релігії та віросповідання, зокрема у питання внутрішньої діяльності релігійних організацій. При цьому такі дії органів влади та деякі положення законодавства не відповідають положенням Конвенції про захист прав людини та основних свобод та практиці ЄСПЛ.

Список літератури:

1. *Фонсегрив Ж.* Опыт о свободе воли / Ж. Фонсегрив ; пер. с фр. под ред. М. Малеванского. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2014. – 464 с.
2. *Шевчук С.* Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2010. – С. 385.
3. *Рабінович П. М.* Коментар ст. 35 Конституції України / П. М. Рабінович // Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011.
4. *Сергієнко Г. Л.* Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.02 / Г. Л. Сергієнко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 18 с.

5. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : монографія / Д. О. Вовк. – Х. : Право, 2009. – 186 с.

6. Мюллер Д. Разум, релігія, демократия / Деннис Мюллер. – М. : Мысль, 2015. – 366 с.

7. Рішення від 26 жовтня 2000 р. у справі «Гасан і Чауш проти Болгарії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=328>.

8. Рішення Європейського Суду з прав людини від 13 грудня 2001 р. у справі «Бесарабська Митрополія та інші проти Молдови» // Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2010. – С. 407.

9. Рішення від 14 червня 2007 р. у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_254/page2.

10. Решение от 26 июля 2007 г. по делу «Баранкевич против Российской Федерации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sclj.ru/court_practice/detail.php?ELEMENT_ID=1548&SECTION_ID=152.

11. Конституція України у судових рішеннях // Бюлетень законодавства і юридичної практики. – 2011. – № 7-8. – С. 118.

12. Доповідь «Права людини в Україні – 2005» ; Доповідь «Права людини в Україні – 2006» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/>.

13. Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / за ред. Володимира Яворського / Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ». – Х. : Фоліо, 2005. – 92 с.

14. Доповідь «Права людини в Україні – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/>.

15. Султанов А. Р. Защита свободы совести, распространения убеждений через призму постановлений Европейского Суда по правам человека / А. Р. Султанов. – М. : Статут, 2013 – С. 55-57.

Ткаченко Е. В. Право на свободу вероисповедания: судебная защита и некоторые проблемы реализации.

Рассмотрены проблемы судебной защиты права на свободу мировоззрения и вероисповедания средствами отечественного судопроизводства, а также Европейского Суда по правам человека. Доказано, что религиозные организации как институты гражданского общества являются автономными образованиями и именно поэтому ни государство, ни его органы, ни территориальные общины, ни органы местного самоуправления, которые действуют от их имени, не имеют права определять на центральном или местном уровнях приоритетной или ограничивать ту или другую религию, оказывать особую защиту и юридический статус той или иной религиозной организации, вмешиваться в осуществляемую в рамках закона деятельность религиозных организаций и финансировать их деятельность, изменять их подчиненность в канонических и организационных вопросах любым действующем в Украине и за ее пределами религиозным центрам (управлениям).

Ключевые слова: право на свободу мировоззрения и вероисповедания, судебная защита, религиозные организации.

Tkachenko I. V. The right to freedom of religion: the judicial protection and some implementation problems.

The article deals with the problem of judicial protection of the right to freedom of thought and religion by means of domestic legal proceedings, as well as the European Court of Human Rights proved that religious organizations as civil society institutions are autonomous entities and is therefore neither the state nor its agencies or territorial communities or local authorities acting on their behalf, have the right to determine at a central or local level priority or restrict this or that religion, to provide special protection and the legal status of a religious organization to interfere with the due process of law activities of religious organizations and fund their activity, change their subordination in canonical and organizational matters of any action in Ukraine and beyond religious centers (management).

Key words: right to freedom of thought and religion, the judicial protection of religious organizations.

Надійшла до редколегії 07.11.2015 р.

Розширена анотація
статті Ткаченка Євгенія Володимировича на тему:
«Принцип доцільності в цивільному судочинстві України»

Tkachenko I. V., Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Department of Constitutional Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

An extended abstract of paper on the subject of:
«The right to freedom of religion: the judicial protection and some implementation problems»

Problem settings. In terms of determining the course of European integration and the declaration at the constitutional level objectives in Ukraine building legal, democratic state special importance is the issue of full and effective guarantee of human rights, including freedom of religion. State ensure the implementation of said fundamental right, among other things, much depends on the nature of relations between the state and religious organizations, models and establishment of relationships, their regulation. Thus a leading role in ensuring the freedom of religion playing courts. In addition, the recent events taking place in Europe (the terrorist attacks in Paris, the introduction of increased level of terrorist threat in Brussels, etc.) led to the aggravation of interethnic and interreligious relations, set a new stage the problem of balance of traditional European values (freedom of speech) rights of religious (eg Muslim) minority.

Recent research and publications analysis. To the analysis judicial guarantees the right to freedom of religion, in particular, such researchers applied as P. Rabinovich, S. Shevchuk, GL Sergienko, D. Vovk.

Paper main body. The article deals with the problem of judicial protection of the right to freedom of thought and religion by means of domestic legal proceedings, as well as the European Court of Human Rights proved that religious organizations as

civil society institutions are autonomous entities and is therefore neither the state nor its agencies or territorial communities or local authorities acting on their behalf, have the right to determine at a central or local level priority or restrict this or that religion, to provide special protection and the legal status of a religious organization to interfere with the due process of law activities of religious organizations and fund their activity, change their subordination in canonical and organizational matters of any action in Ukraine and beyond religious centers (management).

Conclusions of the research. national legislation on freedom of religion is sufficiently liberal to determine the order of the constitutional right of citizens of Ukraine, determination of the legal status of religious communities and their relationship with the state. However, the administrative practice of state and local government establishes many unjustified interference with the right of persons to freedom of religion and belief, including the issues of internal activities of religious organizations. In addition, these actions of the authorities and certain legal provisions inconsistent with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the ECHR.

Key words: right to freedom of thought and religion, the judicial protection of religious organizations.